

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Středisko ibero-amerických studií

Historické vědy/Iberoamerikanistika

Autoreferát disertační práce

Mgr. Maroš Timko

Czechoslovak-Spanish relations (1918-1977)

Československo-španielske vzťahy (1918-1977)

Školitel: prof. PhDr. Josef Opatrný, CSc.

2022

Abstrakt

Dizertačná práca sa zameriava na problematiku československo-španielskych vzťahov v období medzi rokmi 1918-1977. Hlavným ťažiskom práce je výskum španielskeho komunistického exilu v povojnovej ČSR a slovenského a českého antikomunistického exilu vo frankistickom Španielsku, s využitím nových metodologických prístupov a konceptov (každodenná rezistencia, (i)mobilita). Prostredníctvom prípadových štúdií zameraných na každodennosť „heterodoxných“ španielskych exulantov, sa práca venuje tiež otázke dichotómie medzi španielskymi kolektívami v Ústí nad Labem a Prahe. Bádanie je taktiež orientované na otázku rozvoja hospodárskych stykov medzi ľudovo-demokratickým Československom a Frankovým Španielskom, ako aj následný proces znovunadviazania diplomatických stykov medzi oboma krajinami, pričom si dizertačná práca kladie za cieľ kontextualizáciu povojnových československo-španielskych vzťahov do reality studenej vojny. V neposlednom rade práca analyzuje vzťahy či už medzi jednotlivými emigrantami (vedúcimi predstaviteľmi exilu a jeho „radovými“ členmi), ako aj medzi Komunistickou stranou Československa (KSČ) a Komunistickou stranou Španielska (PCE).

Kľúčové slová: Československo; Španielsko; Exil; Komunistická strana; studená vojna; každodenná rezistencia; (i)mobilita

Abstract

The dissertation focuses on Czechoslovak-Spanish relations between 1918-1977. The main focus of the thesis is the research of the Spanish communist exile in post-war Czechoslovakia and the Slovak and Czech anti-communist exile in Francoist Spain, using new methodological approaches and concepts (everyday resistance, (im)mobility). Through the case studies focusing on the everyday life of “heterodox” Spanish exiles, the thesis also addresses the question of the dichotomy between the Spanish collectives in Ústí nad Labem and Prague. The research is also oriented towards the question of the development of economic relations between the people’s democratic Czechoslovakia and Franco’s Spain, as well as the subsequent process of the reestablishment of diplomatic relations between the two countries, with an aim to contextualise the post-war Czechoslovak-Spanish relations within the reality of the Cold War. Last but not least, the thesis analyses the relations between both the individual emigrants (the leaders of the exile and its “rank and file” members) and between the Communist Party of Czechoslovakia (KSČ) and the Communist Party of Spain (PCE).

Keywords: Czechoslovakia; Spain; Exile; Communist Party; Cold War; everyday resistance; (im)mobility

OBSAH

1. Úvod	4
2. Prehľad doterajšieho stavu výskumu	5
3. Štruktúra práce.....	10
4. Metodológia práce.....	11
5. Hypotézy	13
6. Ciele dizertačnej práce a širší kontext výskumu.....	15
7. Závěry dizertačnej práce a jej prínos.....	16
8. Výberový zoznam použitých prameňov a literatúry.....	18
9. Publikačná činnosť autora	24

1. Úvod

Od vzniku Československej republiky v októbri 1918 prešli vzťahy medzi Československom a Španielskom viacerými vývojovými fázami. Napriek pomerne rýchlemu nadviazaniu diplomatických stykov (9.6.1919) panovala medzi oboma krajinami až do konca dvadsiatych rokov určitá nedôvera, keďže ČSR bola Španielskom považovaná za nestabilný štátny útvar s ľavicovo orientovaným režimom. K prelomeniu tejto skepsy došlo definitívne až so zánikom monarchie a vznikom druhej španielskej republiky v apríli 1931. Napriek spomenutému ideologickému rozporu však už od začiatku 20. rokov dochádzalo k rozvoju diplomatických, hospodárskych i kultúrnych stykov. Limitované obchodné vzťahy 20. a 30. rokov (podiel obchodnej výmeny so Španielskom v medzivojnovom období neprekročil 1% z celkového československého zahraničného obchodu) boli v protiklade s aktívne sa rozvíjajúcimi kultúrnymi kontaktmi. Do tejto kategórie spadajú aktivity ako napríklad vznik *Círculo español de Praga* (transformovaný od roku 1929 v Španielsky a iberó-americký ústav), literárne preklady súčasných, ako i klasických španielskych autorov, publikácie cestopisov zo Španielska, ako i rôzne spoločensko-kultúrne akcie (umelecké výstavy, divadelné a tanečné predstavenia). Významným medzníkom v rámci československo-španielskych vzťahov bola španielska občianska vojna (1936-1939). Tá kontakty medzi oboma krajinami v určitých aspektoch posilnila (účasť 2,100-3,000 československých interbrigadistov v španielskej občianskej vojne na strane republikánov; vypravenie poľného lazaretu J. A. Komenský; organizácia zbierok na pomoc španielskej republike); v ďalších ohľadoch ale boli vzájomné styky oslabené (pokles československo-španielskeho obchodu v dôsledku dodržiavania politiky neintervencie v španielskom konflikte zo strany Československa). Následné prerušenie diplomatických vzťahov s republikou (1939) a nadviazanie oficiálnych stykov s frankistickým Španielskom bolo významným obratom v rámci vzťahov medzi oboma krajinami. V období druhej svetovej vojny zastupoval čs. exilovú vládu v Madride jej neoficiálny zástupca, na strane druhej ale existovali diplomatické a obchodné styky medzi Frankovým Španielskom a Slovenským štátom. Vzájomné vzťahy sa v povojnovom období rozvíjali na troch, na prvý pohľad na sebe nezávislých, úrovniach:

1. Styky medzi Československom a frankistickým Španielskom v rokoch 1945-1977
2. Španielsky komunistický exil v ČSR a jeho styky s československými orgánmi
3. Slovenský a český antikomunistický exil vo Francovom Španielsku

Na konci druhej svetovej vojny spočiatku neexistovali oficiálne vzťahy medzi Prahou a Madridom, čo umožnilo krátkodobú podporu a posilňovanie stykov so španielskou republikánskou exilovou vládou (oficiálne uznanou ČSR v auguste 1946). Československo sa zároveň od roku 1945 stalo útočiskom španielskych komunistických exulantov, ich počet začal od roku 1948 rýchlo rásť a Praha sa od konca 40. rokov stala jedným z hlavných centier španielskeho komunistického exilu. Táto skutočnosť mala, spolu s vnútropolitickými spormi v španielskom republikánskom exile, za následok utlmenie československých vzťahov so španielskou exilovou vládou a to už na prelome 40. a 50. rokov. Paralelne začal po druhej svetovej vojne narastať počet slovenských a českých antikomunistických exulantov, ktorí našli útočisko pred československým komunistickým režimom v nacionálne-katolíckom Španielsku. Postavenie a pôsobenie slovenských a českých emigrantov, ako aj fungovanie týchto exilových skupín v Španielsku malo svoje špecifiká a spolu s existenciou španielskej komunistickej exilovej skupiny v ČSR bolo prekážkou v rozvoji stykov medzi Prahou a Madridom. Tie sa napriek politicko-ideologickej odlišnosti etablovaných režimov začali od 50. rokov postupne zintenzívňovať hlavne na ekonomickej úrovni – dôkazom tohto procesu bol podpis medzibankovej zmluvy medzi Štátnou bankou československou a *Instituto Español de Moneda Extranjera* v roku 1958, neskôr otvorenie československej reprezentácie podnikov zahraničného obchodu v Madride (1964). Od konca 50. rokov 20. storočia začína klesať počet španielskych komunistov v Československu v dôsledku ich návratu do vlasti, v tomto období sa rovnako postupne znižuje aj množstvo a podpora slovenských a českých exulantov vo frankistickom Španielsku a bariéry brániace rozvoju oficiálnych medzištátnych vzťahov začali postupne miznúť. Španielske snahy o ekonomicke zblíženie s východným blokom vyvrcholili v prípade Československa v roku 1970 podpisom obchodnej a konzulárnej dohody medzi Francovým Španielskom a ČSSR, no k úplnej normalizácii vzájomných vzťahov došlo až odstránením poslednej prekážky – po smrti Francisca Franca a páde jeho režimu. Vo februári 1977 tak boli obnovené diplomatické styky medzi Československom a Španielskom na úrovni veľvyslanectiev.

2. Prehľad doterajšieho stavu výskumu

Otázka československo-španielskych vzťahov v období medzi rokmi 1918-1977 nie je do dnešných dní, napriek nepochybnnej atraktivite pre bádateľov i širokú verejnosť, detailne prebádaná a to z dôvodu komplexnosti danej problematiky, množstva a dostupnosti archívnych dokumentov, ako i časového rozsahu tejto témy. Je síce pravdou, že viacerí českí, slovenskí, ako aj španielski autori sa danou tematikou zaoberali, ich výskum však bol

orientovaný prevažne na medzivojnové obdobie a konkrétne na problematiku španielskej občianskej vojny a československých interbrigadistov (vid' napr. Bortlová, 2007; Bortlová, 2009; Nedvěd, 2008; Opatrný, 2017; Timko, 2019); prípadne na diplomatické a kultúrne kontakty medzi týmito krajinami v období medzi dvoma svetovými vojnami (Nálevka, 2004; Casanova, 1996; Száraz, 2009; Novotný – Šouša, 2007). V tomto smere možno za najkomplexnejšiu prácu venovanú československo-španielskym vzťahom v medzivojnovom období považovať dizertačnú prácu Luisa Montillu Amadora „Las relaciones entre España y Checoslovaquia en la etapa de entreguerras (1919-1936)“. Podstatne menší záujem bádateľov panuje v otázke (česko)slovensko-španielskych vzťahov počas druhej svetovej vojny (Száraz, 2004; Száraz, 2007; Eiroa, 2005; Vurm, 2007).

Navyše, povojnové vzťahy medzi Československom a Španielskom sú stále predmetom skúmania stojacim na periférii vedeckého záujmu – španielska historička Matilde Eiroa je pravdepodobne jedinou bádatelkou, ktorá sa tejto téme venuje systematicky a dlhodobo (napr. Eiroa, 2004; Eiroa, 2007). Táto autorka sa vo svojich prácach zamerala najmä na otázku exilu, pričom sa pokúsila analyzovať i špecifické aspekty vzájomných vzťahov (komunikačné prostriedky, publikačná činnosť exulantov); Eiroa však s touto problematikou pracuje v rovine vzťahov medzi frankistickým Španielskom a východným blokom – tento holistický, aj keď vo svojej podstate historicky správny prístup, však nevenuje dostatočnú pozornosť jedinečnosti vzťahov medzi ČSR a Španielskom a často prehliada osobitosti, ktoré by umožnili vidieť celkový obraz studenej vojny v inom svetle.

Tým pádom je možné označiť viaceré aspekty v rámci vzťahov medzi Prahou a Madridom, a to najmä v období po konci druhej svetovej vojny a následnej studenej vojny, za dosiaľ neprebádané. Do kategórie málo spracovaných tém spadajú, napriek množstvu dostupných archívnych materiálov, československo-španielske hospodárske vzťahy v rokoch 1945-1977 – pravdepodobne jedinou publikovanou prácou v tomto ohľade je štúdia Heleny Konrádovej (Konrádová, 2007), založená najmä na archívnych dokumentoch pochádzajúcich z Archívu ČNB. Viac spracovaná je otázka vzťahov medzi Československom a španielskou republikánskou exilovou vládou (Vurm, 2009; Eiroa, 2004). Počet štúdií venovaných kontaktom frankistického Španielska s východoeurópskymi krajinami v povojnovom období (napr. otázka obnovy vzájomných vzťahov) je relatívne nízky (napr. Martín de la Guardia – Pérez Sánchez, 2005; Faraldo, 2021). Do dnešných dní ostáva takmer neprebádaným proces československého znovunadviazania diplomatických stykov s post-frankistickým Španielskom.

Zároveň je na jednej strane nutné uviesť, že výskum v otázke španielskeho komunistického exilu v Československu (ako aj v ďalších krajinách východného bloku) bol v posledných rokoch prehĺbený, zásluhu na tom majú českí a slovenskí historici a žurnalisti (Nálevka, 2005; Vrána, 2006; Timko, 2021), no najmä monografia Matilde Eiroa „Españoles tras el Telón de Acero. El exilio republicano y comunista en la Europa socialista” a dizertačná práca maďarskej bádateľky Szilvie Pethő „El exilio de comunistas españoles en los países socialistas de Europa centro-oriental (1946-1955)“. Vyššie uvedené autorky vo svojich prácach využili okrem vybraných archívnych materiálov aj spomienky druhej a tretej generácie španielskych exulantov na ich život v ČSR. Ich štúdie však obsahujú určité metodické a analytické nedostatky: okrem jazykovej bariéry a nevyužitia všetkých dostupných archívnych materiálov, je tiež problematickým ich monolitické ponímanie sovietskeho bloku a interpretácia východoeurópskych krajín ako satelitov ZSSR (v kontraste s frankistickým Španielskom), a i to napriek tomu, že jedinečnosť postavenia Prahy v rámci španielskeho komunistického exilu obe autorky priznávajú, no nevenujú jej dostatočnú pozornosť. Napokon ďalšou, doteraz nie celkom preskúmanou kategóriou primárnych prameňov a informácií o živote španielskeho exilu v Československu sú spomienky bývalých španielskych exulantov, či už vedúcich predstaviteľov strany (Álvarez, 1994; Cordón, 2008; Lister Forján, 1983), alebo tých, ktorých možno označiť za „radových“ emigrantov (Lister López, 2008; Pámies, 2005; Parga, 2007; Tagüeña Lacorte, 1978).

Pokiaľ ide o problematiku exilu z východoeurópskych krajín v Španielsku, počet štúdií španielskych autorov, ako aj akademikov z krajín bývalého východného bloku, zaoberajúcich sa otázkou antikomunistického alebo fašistického exilu vo frankistickom Španielsku je stále obmedzený (napr. Faraldo, 2006; Faraldo, 2012; Petrescu, 2008) no je to Matilde Eiroa, kto sa pravdepodobne najviac zaslúžil o rozvoj bádania aj v otázke slovenského a českého povojnového exilu vo frankistickom Španielsku (Eiroa, 2005; Eiroa, 2018). Jej práce sa síce zameriavajú i na konkrétne aspekty antikomunistického exilu v Španielsku a jeho fungovania (publicistická činnosť, rozhlasové vysielanie), nevenujú sa však komparatívne výskumu slovenského a českého exilu a vzájomnej interakcii exulantov – jediným pokusom o takýto výskum slovenského a českého exilu vo frankistickom Španielsku je odborná štúdia autora predkladanej dizertačnej práce (Timko, 2020). Svoju úlohu v oblasti výskumu slovenského a českého exilu v Španielsku zohrali okrem slovenských, nacionálne orientovaných, prípadne exilových historikov (napr. Vontorčík, 2013) hlavne aktivity Matice slovenskej, ústiace v publikácie konferenčných zborníkov zameraných na slovenský povojnový exil (Chovan-

Rehák – Grácová – Maruniak, 1998; Chovan-Rehák, 2000). V tomto prípade však bohužiaľ častokrát absentuje kritický pohľad na činnosť slovenských a českých exulantov. Na druhej strane je však nutné podotknúť, že v rámci prác venovaných či už problematike španielskeho exilu v ČSR alebo slovenskej a českej antikomunistickej emigrácie v Španielsku, ešte stále existuje množstvo primárnych a sekundárnych prameňov, ktoré neboli dostatočne spracované a nových prístupov, ktoré neboli pri štúdiu a doterajších analýzach aplikované. Medzi dodnes nedostatočne využité primárne pramene je možné zaradiť pamäti slovenských exulantov žijúcich vo Španielsku (Belák, 1999; Gašpar, 2017; Mihalovič, 2003), ako aj štúdie a novinové príspevky popredných predstaviteľov slovenského a českého exilu vydávané počas ich života v Španielsku. Konkrétne sa jedná o práce bývalého vyslanca Slovenského štátu v Španielsku a neskoršieho riaditeľa medzinárodného internátu *Colegio Mayor Santiago Apóstol* v Madride, Jozefa Ciekra (napr. Cieker, 1950; Cieker, 1963) jeho študenta v Španielsku a neskoršieho profesora ústavného práva na Madridskej univerzite Štefana Glejduru (Glejdura, 1973; Glejdura, 1976) a českého historika a politika Bohdana Chudobu (napr. Chudoba, 1963).

Za nedostatočne prebádanú je možné označiť taktiež otázku vzťahov medzi Madridom a Prahou v kontexte dejín studenej vojny. Nové prístupy vo výskume tohto konfliktu (*New Cold War History, Pericentrism*) ktoré sa objavili v posledných desaťročiach spočiatku v zahraničnej historiografii (napr. Gaddis, 1997; Smith, 2000; Westad, 2005; Romero, 2014), sa zameriavajú nielen na bipolárny vzťah medzi USA a Sovietskym zväzom, ale berú do úvahy taktiež úlohu tzv. „satelitných štátov“ či „tretích krajín“ medzi ktoré je možné zaradiť aj ČSR či Španielsko. V českom prostredí je možné za kľúčovú inštitúciu v rámci výskumu a aplikovania týchto nových prístupov označiť *Cold War Research Group* na UK v Prahe, ktorá sa snaží o reinterpretáciu úlohy a postavenia Československa v rámci súčasného výskumu studenej vojny (viď napr. Koura, 2022; Richterova – Pešta – Telepneva, 2021). Pluralistický prístup k dejinám studenej vojny, ktorý navrhujú niektorí poprední zahraniční vedci (napr. Westad, 2012) sa odráža nielen v spochybňovaní bipolarity tohto konfliktu, ale aj v zameraní sa na rôzne aspekty dejín a témy studenej vojny – (i)mobilita alebo (im)permeabilita železnej opony sú len dva z mnohých príkladov. V tomto smere môže výskum československo-španielskych vzťahov slúžiť ako referenčný bod nového pohľadu na vzťahy medzi Východom a Západom – či už v prípade slovenského a českého exilu v Španielsku, španielskeho komunistického exilu v ČSR alebo hospodárskych vzťahov medzi oboma krajinami.

V neposlednom rade, v rámci štúdia exilu v období studenej vojny dodnes absentujú práce s uplatnením konceptu každodennej rezistencie a s ním súvisiacej analýzy mocenských vzťahov medzi držiteľmi moci a subalternými jedincami/skupinami. Okrem už dnes klasických štúdií autora konceptu každodennej rezistencie Jamesa C. Scotta, v ktorých sa autor zameriava primárne na problematiku každodennej rezistencie roľníkov v Ázii (Scott, 1985; Scott, 1989) sa v posledných rokoch objavili nové štúdie analyzujúce a ďalej rozvíjajúce tento koncept v jeho rozličných podobách (Johansson – Vinthagen, 2020; Lilja – Vinthagen, 2018; Lilja, 2021; Straughn, 2005), žiadna z nich sa však inštrumentálne nevenovala otázke každodenného odporu exulantov v krajinách východného bloku. Tým pádom zostáva každodenná rezistencia (nielen) španielskych komunistických emigrantov v Československu úplne neprebádanou témou, je však nutné podotknúť, že limitovaný je aj počet prác venujúci sa otázke rezistencie v Československu (vedenej najmä proti štátustrane) počas obdobia komunistického režimu (napr. Zítek, 2015; Vilímek – Tůma – Cuhra, 2018).

S prihliadnutím na nepopierateľné prepojenie medzi rezistenciou a mocou nadväzuje dizertačná práca vo svojej analýze mocenských vzťahov, či už v prípade stykov medzi exulantami alebo vzťahov medzi emigráciou a štátnymi orgánmi, na najvýznamnejšie práce venované mocenským vzťahom i štruktúre a fungovaniu moci. Medzi kľúčové štúdie pracujúce s konceptom moci a mocenských vzťahov patria bezpochyby práce Michela Foucaulta (Foucault, 1995; Foucault, 2000) či Gene Sharpa (Sharp, 1973).

V rámci štúdia československo-španielskych vzťahov a španielskeho komunistického a českého a slovenského antikomunistického exilu v príslušných krajinách je metodologický prístup s konkrétnym zameraním na (i)mobilitu týchto exulantov, či už skrze železnú oponu alebo v rámci a mimo Československa/Španielska, doteraz absentujúci. I keď viacerí bádatelia už analyzovali témy ako cestovanie počas (československého) socializmu a cezhraničné kontakty cez železnú oponu, resp. sa zamerali na Prahu ako na „komunistickú Ženevu“ – centrum nielen španielskych, ale aj iných zahraničných ľavicových exulantov (Bartošek, 2000; Koura, 2022). Napriek tomu je výskum exilu s využitím *new mobilities paradigm* v českej a slovenskej historiografii dodnes takmer úplnou neznámou. Táto paradigma ovplyvnila mnohých autorov v ich výskume mobility a dopomohla k ich orientácii sa na komunistické exily z/do krajín východnej Európy, ako aj na transfer ľudí, produktov či informácií cez železnú oponu (a medzi kontinentmi), pričom pri štúdiu týchto (im)mobilit využívali daní autori komplexnejšie a viac multidisciplinárne prístupy (Bechmann Pedersen – Noack, 2019; Burrell – Hörschelmann, 2014).

I z tohto dôvodu sa predkladaná dizertačná práca namiesto vyššie uvedených populárnych tém (španielska občianska vojna, styky v medzivojnovom období), zameriava práve na dve z málo preskúmaných tém v rámci povojnového obdobia (slovenský a český protikomunistický a španielsky komunistický exil v Československu; hospodárske vzťahy medzi Prahou a Madridom po druhej svetovej vojne), ktorých previazanosť prezentuje prostredníctvom multidisciplinárneho prístupu a v medzinárodnom kontexte studenej vojny. Je však nutné dodať, že situácia, v ktorej sa ocitli československo-španielske vzťahy po skončení druhej svetovej vojny je v tomto smere pomerne neobvyklá.

3. Štruktúra práce

Dizertačná práca je rozdelená do štyroch hlavných kapitol, ktoré sa zameriavajú najmä na dve vzájomne prepojené témy: 1. Otázku španielskeho komunistického exilu v ľudovodemokratickom Československu (a tiež slovenského a českého protikomunistického exilu vo frankistickom Španielsku) a 2. Vzťahy medzi Prahou a Madridom (1945-1977).

Prvá kapitola je venovaná náčrtu československo-španielskych vzťahov od ich nadviazania (9.6.1919) až do „Vítazného februára“ 1948. Táto kapitola je založená hlavne na sekundárnej literatúre a jej hlavnou funkciou je kontextualizácia hlavnej časti práce (orientovanej na vzťahy v povojnovom období) do širších súvislostí československo-španielskych stykov ako aj medzinárodnej situácie. Kapitola sa zameriava taktiež na úlohu, ktorú v rámci vzájomných československo-španielskych kontaktov od druhej svetovej vojny zohrávali príslušné komunistické strany.

Druhá kapitola sa zameriava na otázku česko(slovenského) a slovenského exilu vo frankistickom Španielsku a španielskeho komunistického exilu v povojnovom Československu, pričom sa osobitne venuje otázke (i)mobility týchto emigrantov. Kapitola sa snaží objasniť problematiku španielskeho komunistického exilu v ČSR a slovenského a českého antikomunistického exilu v Španielsku prostredníctvom analýzy fungovania a aktivít jednotlivých emigrantských skupín, ako aj ich kontrastom, pričom teoreticky sa opiera o *new mobilities paradigm* (Hannam – Sheller – Urry, 2006).

Každodenný odpor heterodoxných španielskych exulantov pochádzajúcich z Ústí nad Labem je hlavným predmetom výskumu v tretej kapitole tejto dizertačnej práce. Okrem analýzy fungovania španielskeho kolektívu v Ústí nad Labem sa kapitola pokúša poukázať na dichotómiu v rámci španielskeho komunistického exilu a to prostredníctvom prípadových

štúdií vybraných exulantov, ktorí boli vylúčení z PCE a následne ostrakizovaní španielskymi kolektívami, s na prvý pohľad „bezstarostným životom“ vedúcich osobností španielskej politickej emigrácie v Prahe. V teoreticko-metodologickej rovine sa kapitola opiera o koncept každodennej rezistencie (Scott, 1985; Scott, 1989), ktorý je v jeho dvoch podobách – *consentful contention* (Straughn, 2005) a *constructive resistance* (Lilja, Vinthagen, 2018; Lilja, 2021) aplikovaný na aktivity vybraných španielskych exulantov, a to s prihliadnutím na vplyv ich rezistencie na mocenské vzťahy existujúce medzi „radovými“ členmi PCE, vedením španielskej strany a československými orgánmi (a KSČ).

Ťažiskom výskumu v štvrtej kapitole sú povojnové vzťahy medzi ľudovo-demokratickým Československom a frankistickým Španielskom. Prostredníctvom rozboru archívnych dokumentov prevažne úradného charakteru objasňuje táto časť práce vývoj a metamorfózy vzájomných kontaktov od medzivojnového obdobia a druhej svetovej vojny (kedy je možné nájsť základy budúcich vzťahov medzi oboma krajinami), cez prerušenie kontaktov po vojne až k postupnému znovunadviazaniu diplomatických stykov medzi oboma krajinami (1977). Dôraz je kladený predovšetkým na rozvoj hospodárskych vzťahov nielen medzi Prahou a Madridom, ale aj medzi KSČ a PCE, pričom československo-španielske styky sú v tomto prípade uvedené do medzinárodného kontextu a reality studenej vojny. Kapitola sa snaží skrz nové prístupy v rámci štúdia studenej vojny o reinterpretáciu vzťahov medzi štátom východného bloku (ČSR) a krajinou juhozápadnej Európy, pokúšajúcou sa napriek diktátorskému režimu o integráciu do európskych štruktúr, zdôrazňujúc pri tom svoj antikomunizmus (frankistické Španielsko).

4. Metodológia práce

Táto dizertačná práca je založená na kombinácii viacerých výskumných metód a vedeckých prístupov. Kľúčovým metodologickým nástrojom použitým v práci je (štruktúrna) analýza, ktorej hlavným predmetom sú archívne dokumenty z českých, slovenských a španielskych archívov a publikované memoáre, doplnené o vybranú sekundárnu literatúru. V práci ako celku je aplikovaná progresívna metóda, pričom zvolené metódy historického výskumu majú za cieľ dopomôcť kontextualizácii stykov medzi ľudovo-demokratickým Československom a Francovým Španielskom do reality studenej vojny.

Prvá kapitola sa zaoberá československo-španielskymi vzťahmi v rokoch 1918-1948. So zameraním na diplomatické a kultúrne vzťahy kombinuje analýzu a kritiku archívnych materiálov so sekundárnou literatúrou a prostredníctvom kombinácie diachrónneho a

synchrónneho prístupu sleduje vývoj vzťahov medzi režimami, ktoré existovali v skúmanom období v Československu a Španielsku, ako aj v exile.

Rovnako ako v prvej kapitole, aj v druhej je aplikovaná metóda progresívneho historického výskumu, pričom v tomto prípade sa práca zameriava na (i)mobilitu česko(slovenského), slovenského a španielskeho komunistického exilu do/z Československa/Španielska, a to prostredníctvom analytického spracovania archívnych materiálov, prevažne úradného charakteru, doplnených o diskurzívnu analýzu spomienok, publikácií a korešpondencie týchto exulantov. Táto kapitola, metodologicky vychádzajúc z teórií vypracovaných v rámci *new mobilities paradigm*, sleduje fenomén exilu v dvoch rôznych krajinách s nedemokratickými režimami prostredníctvom kombinácie diachrónneho (vývoj a fungovanie českej/slovenskej a španielskej emigrácie v Československu/Španielsku) i synchrónneho prístupu (komparácia exilových skupín v týchto krajinách).

Tretia kapitola je venovaná každodennému odporu v ľudovodemokratickom Československu, uskutočňovanému v dvoch jeho formách (*consentful contention*, *constructive resistance*). Okrem dvoch teoreticko-metodologických podkapitol je založená na kombinácii diachrónneho (fungovanie exilového kolektívu v Ústí), ako aj synchrónneho (dve prípadové štúdie) prístupu, a to prostredníctvom aplikácie progresívnej metódy a vyššie uvedených modelov rezistencie. Dokumenty skúmané v oboch prípadových štúdiách vychádzajú najmä z českých a španielskych archívov, pričom ich diskurzívna analýza objasňuje mocenské štruktúry existujúce v rámci španielskeho komunistického exilu, vzťah vedenia strany k heterodoxným členom, ako aj ich vzťah ku KSČ. Okrem toho rezistencia španielskych komunistických exulantov podnecuje aplikáciu komparatívnej metódy – osudy rezistentov sú postavené do kontrastu so životmi vedúcich predstaviteľov španielskeho exilu v Československu.

Štvrtá kapitola tejto dizertačnej práce sa okrem sekundárnej literatúry opiera, s prihliadnutím k absencii memoárov, takmer výlučne o archívne materiály úradnej proveniencie, ktorých analýzou a kritikou sa snaží osvetliť otázku vývoja vzťahov medzi dvoma „malými“ krajinami z rozličných strán železnej opony. Dôraz je v tejto časti kladený najmä na hospodárske vzťahy medzi oboma štátmi, pričom povojnové vzťahy medzi Československom a Španielskom sú vo svojej komplexnosti zasadené do kontextu studenej vojny. V tejto časti dizertačnej práce sa uplatňuje progresívna metóda, ktorá je doplnená o štrukturálnu analýzu. V jej podkapitolách sú prostredníctvom kombinácie synchrónneho

a diachrónneho prístupu skúmané štyri vybrané otázky v rámci československo-španielskych hospodárskych vzťahov, pričom zvolené metódy historického výskumu majú za cieľ dopomôcť analyzovať kontakty medzi Československom a Francovým Španielskom, ako aj ich prepojenie so vzťahmi PCE-KSČ.

5. Hypotézy

Ako už bolo spomenuté, hlavným predmetom výskumu v dizertačnej práci je vývoj československo-španielskych vzťahov v rokoch 1918-1977 s osobitným dôrazom na španielsky komunistický exil a kontakty medzi Prahou a Madridom. Výskum je tak zameraný najmä na štyri oblasti (kapitoly): 1. Vzťahy medzi krajinami v rokoch 1918-1948 a postupná dominancia KSČ v rámci tvorby československej zahraničnej politiky voči Španielsku; 2. (I)mobilita slovenských a českých antikomunistov v Španielsku a španielskych komunistických emigrantov v povojnovom Československu; 3. Každodenná rezistencia heterodoxných španielskych komunistov v Ústí; 4. Vývoj vzťahov medzi ľudovodemokratickým Československom a Frankovým Španielskom v kontexte studenej vojny a vplyv hospodárskych vzťahov PCE-KSČ na tieto kontakty. Vzhľadom na rozdelenie dizertačnej práce do štyroch tematicky prepojených, ale z hľadiska výskumu oddelených celkov, si každá z jednotlivých častí práce vyžaduje definovanie vlastných a samostatných hypotéz, ktoré sú však navzájom prepojené a ako také vedú k hlavnej hypotéze dizertačnej práce, rozpracovanej v jej závere.

V prvej kapitole je spochybnená téza českého historika Jindřicha Dejmeke, ktorý tvrdí, že diplomacia (a teda aj zahraničná politika) III. československej republiky (1945-1948) bola až do „Vítazného februára“ pod dominantným vplyvom československých demokratov, pričom pozície komunistov na MZV boli všeobecne slabé. Na druhej strane, táto kapitola pracuje s hypotézou, že prinajmenšom vo vzťahu k Španielsku začal komunistický vplyv dominovať československej zahraničnej politike už v roku 1946, najmä po parlamentných voľbách v máji 1946.

Hlavná hypotéza druhej kapitoly tejto práce, venovanej problematike (i)mobility španielskych komunistických exulantov v Československu a českej a slovenskej antikomunistickej emigrácie do Španielska, vychádza z teórie (re)produktívneho/konstruktívneho charakteru (im)mobilít. Preto táto kapitola pracuje s hypotézou, že mobilita španielskych komunistických a slovenských a českých antikomunistických emigrantov cez železnú oponu z/do Československa a Španielska

umožnila a viedla (prostredníctvom uzlov a (infra)štruktúr) k ďalšej (i)mobilite (a naopak). Počas pobytu v hostiteľských krajinách boli títo exulanti konfrontovaní s osobnými, ale aj národnostnými rozpormi, ako aj s každodennosťou štátneho socializmu a frankistického režimu – skúsenosti s ich „ukotvením“ v daných krajinách často viedli k ďalšej (i)mobilite, či už v rámci danej krajiny alebo mimo nej.

Jeden druh mobility v rámci španielskeho exilu v Československu – „dobrovoľný“ presun z Prahy do Ústí nad Labem, bol Španielskymi komunistami všeobecne chápaný ako forma trestu. Aj vzhľadom na to, že španielska emigrácia v Československu nikdy netvorila homogénny celok, viedol tento presun do Ústí nakoniec častokrát ku každodennej rezistencii španielskych exulantov, ktorá je v dizertačnej práci považovaná za „vedľajší produkt“ (im)mobilít. Ostrakizácia „heterodoxných“ španielskych komunistov a ani vylúčenia z PCE neboli zriedkavým javom a rozdelenie na vládnučích a ovládaných bolo prítomné aj v španielskom komunistickom exile v ČSR, pričom táto kapitola je založená na hypotéze, že daná hierarchizácia a každodenný odpor zásadným spôsobom ovplyvnili nielen fungovanie španielskych exilových kolektívov v Československu, ale aj oficiálne vzťahy medzi PCE a KSČ, pričom (i)mobilita španielskych exulantov zohrávala kľúčovú úlohu pri (re)produkcii tejto rezistencie.

V poslednej kapitole, venovanej ekonomickým vzťahom medzi Prahou a Madridom a vplyvu vzťahu PCE-KSČ na nich, je spracovávaná hypotéza O. Sanchez-Sibonyho, ktorý tvrdí, že počas studenej vojny nebol ZSSR autarkický a sovietska ekonomika bola vždy súčasťou globálnych ekonomických štruktúr. Tento argument je danej v kapitole aplikovaný na príklad Československa – aj v prípade Prahy bola situácia podobná a politicko-ideologické princípy museli často ustúpiť ekonomickému pragmatizmu – zahraničný obchod so západnými krajinami bol (podobne ako v prípade ZSSR) nevyhnutnosťou, a to z dôvodu nedostatku voľne konvertibilných mien. V tejto časti, ktorá sa orientuje najmä na československo-španielske hospodárske vzťahy po druhej svetovej vojne, takto dizertačná práca polemizuje s dlhodobo akceptovanou paradigmou v českej i slovenskej historiografii, na základe ktorej je možné ponímať československú zahraničnú politiku obdobia komunistického režimu výhradne ako subjekt a nástroj veľmocenských záujmov Moskvy (napr. Kaplan, 2019). Takýto prístup ostáva naďalej presadzovaný v rámci tradičnej historiografie venovanej medzinárodným vzťahom v období studenej vojny, interpretujúcej tento konflikt prizmou bipolárneho vzťahu medzi USA a SSSR, relativizujúc tak úlohu a postavenie ďalších aktérov – „tretích“, resp. „satelitných“ štátov. V prípade Španielska však

Československo svoju zahraničnú politiku voči frankistickému Španielsku síce pravidelne „konzultovalo“ s predstaviteľmi Sovietskeho zväzu, rovnako však svoj zahranično-politický postup voči Francovi koordinovalo i s vedením PCE, pričom československý postup voči Madridu bol vedený podľa požiadaviek jednotlivých československých ministerstiev a bol v súlade s ostatnými východoeurópskymi krajinami.

V závere táto dizertačná práca, v rámci snahy vrátiť menšie štáty/aktérov do centra výskumu dejín studenej vojny, spochybňuje mýtus o nepriepustnej železnej opone. Na príklade (i)mobilít španielskych, slovenských a českých emigrantov v Československu/Španielsku preto dizertačná práca nadväzuje na tézu M. Davida-Foxa, ktorý spochybňuje priepustnosť tejto bariéry, ktorá mala podľa neho skôr charakter semipermeabilnej či selektívne priepustnej membrány. V závere tejto práce teda štyri kapitoly a ich podhypotézy vedú k David-Foxovej téze o semipermeabilnom charaktere železnej opony (hlavnej hypotéze dizertačnej práce), ktorá je analyzovaná na základe vybraných aspektov v rámci československo-španielskych vzťahov.

6. Ciele dizertačnej práce a širší kontext výskumu

Celkovo má táto dizertačná práca za cieľ induktívnym postupom objasniť československo-španielske vzťahy v 20. storočí, a to prostredníctvom skúmania kľúčových aspektov v rámci zvolenej témy. Počas predbežného archívneho výskumu v roku 2017 sa práve vo vzťahoch medzi oboma krajinami počas studenej vojny našlo najviac nevyužitých perspektív pre ďalší výskum, ako aj prekvapujúca absencia nových teoreticko-metodologických prístupov, ktoré sa doteraz neuplatnili. Pri snahe ponúknuť nový pohľad na vzťahy medzi Československom a Španielskom, presahujúci tradičný pohľad skrze medzinárodné vzťahy, táto práca aplikuje na danú problematiku koncepty/paradigmy (i)mobility a (každodenného) odporu, pričom ich využitie je navyše predpokladom interdisciplinarity a inovatívnosti predkladanej práce. Okrem toho sa tieto pojmy/paradigmy prelínajú s analýzou mocenských vzťahov a štúdiom fungovania moci – v dizertačnej práci sa teda prepájajú nielen rôzne disciplíny, prístupy, ale aj viaceré témy (exil, (i)mobilita, rezistencia, ekonomické vzťahy, mocenské štruktúry), relevantné nielen v rámci historiografie, ale aj v iných spoločenských vedách. Zámerom práce je preto tiež prostredníctvom nového metodologického prístupu a osobitného zamerania na vzájomné vzťahy medzi (i)mobilitou, rezistenciou, mocou a priestorom predstaviť španielsky

komunistický exil, ako aj vzťahy medzi Prahou a Madridom v novom svetle, tak aby slúžili ako nový referenčný bod pre skúmanie vzťahov medzi Východom a Západom.

Zároveň si práca kladie za cieľ, zameraním sa na kontakty medzi dvoma ideologicky antagonistickými režimami, prispieť k pluralistickému, multipolárnemu a multilaterálnemu prístupu k dejinám studenej vojny a to príbehom československo-španielskych vzťahov v druhej polovici 20. storočia. Práve výskum vzťahov dvoch menších štátov – krajiny východného bloku (Československa) a juhozápadoeurópskej diktatúry (frankistického Španielska), cez prizmu nových tendencií a prístupov v historiografii studenej vojny (*New Cold War History, Pericentrism*), ktoré nenahliadajú na dejiny studenej vojny len skrze dichotómiu Východ-Západ a nezameriavajú sa len na bipolárny vzťah medzi USA a ZSSR, ale berú do úvahy taktiež úlohu „satelitných štátov“ a ďalších „menších aktérov“ v tomto konflikte, je ďalším z cieľov predkladanej práce.

7. Závery dizertačnej práce a jej prínos

Záverom je teda možné konštatovať, že a) vo vzťahu k Španielsku začal komunistický vplyv dominovať československej zahraničnej politike od roku 1946, najmä po parlamentných voľbách v máji 1946; b) (i)mobilita má (re)produktívny charakter, keďže prostredníctvom fixácií a (infra)štruktúr môže umožniť a/alebo viesť k ďalšej (i)mobilitate (a naopak); c) (i)mobility majú vedľajší produkt – (každodennú) rezistenciu, ktorá vždy ovplyvňuje dominantné mocenské štruktúry; d) pre Prahu bol zahraničný obchod so západnými krajinami nevyhnutnosťou vzhľadom na nedostatok konvertibilných mien a v rámci formovania zahraničnej politiky Prahy voči Španielsku existovalo viac aktérov – ZSSR, PCE (do roku 1968) a ďalšie východoeurópske krajiny; a že e) železná opona bola skôr polopriepustnou alebo selektívne priepustnou membránou než nepreniknuteľnou bariérou.

Vyššie analyzované vzťahy medzi dvoma geograficky vzdialenými krajinami (Československom a Španielskom), ktoré tiež oddelovala (údajne nepriepustná) železná opona, ako aj existujúce kontakty presahujúce túto hranicu (napr. španielsky a slovenský/český exil) len potvrdzujú David-Foxovu tézu o železnej opone ako semipermeabilnej membráne, ktorá zahŕňala mnoho rôznych aktérov a aktivít a v skutočnosti ako taká obsahovala rôzne „medzery“ v mnohých rovinách. Napriek rozdeleniu sveta po druhej svetovej vojne na Východ a Západ sa výmena a transfer ľudí, myšlienok, tovarov a vplyvov uskutočňovali v rozdelenej Európe po roku 1946 pravidelne, pričom bola táto deliaca hranica skôr permeabilná ako nepriepustná – tak, ako to preukázali rozvíjajúce sa hospodárske

vzťahy medzi Prahou a Madridom, najmä od roku 1958. Okrem toho sa realita železnej opony vo východnom bloku líšila aj v závislosti od spoločensko-politického postavenia tých, ktorí ňou chceli preniknúť – ako ukázali prípady španielskych komunistických exulantov, pre niektorých z nich (najmä pre politicky heterodoxných emigrantov) bola železná opona ťažko prekonateľnou prekážkou; pre iných, napríklad pre vedúcich predstaviteľov španielskeho komunistického exilu, bolo jej prekročenie len administratívnou záležitosťou.

Zároveň je možné konštatovať, že tieto viacrozmerné a viacsmerové prekračovania hraníc sa neuskutočňovali len od polovice 50. rokov 20. storočia a ani železná opona sa nestala priepustnejšou až v „uvoľnených“ 60. rokoch – v týchto obdobiach sa uvedené kontakty len zintenzívnili, keďže cieľom východoeurópskych režimov, oddelených od Západu železnou oponou, nikdy nebolo úplne obmedziť cezhraničný pohyb cez túto bariéru. Ich hlavným cieľom bola kontrola a regulácia týchto prechodov, a to nielen z bezpečnostných, ale aj kontrašpionážnych dôvodov. Napokon, východoeurópske krajiny v týchto cezhraničných kontaktoch a transferoch často nevystupovali len ako pasívni členovia východného bloku alebo ako sovietske satelity, ale sledovali aj vlastné záujmy a presadzovali vlastné idey, pričom ekonomický pragmatizmus často prevládol nad ideológiou. Príklad Československa – „malého(ho) štátu/aktéra“ a jeho zahraničnej politiky voči Španielsku taktiež popiera tézu o Prahe ako výlučne o sovietskom satelite. Hoci ČSR bola nesporne pod vplyvom Moskvy, svoju zahraničnú politiku voči Španielsku realizovala na základe mnohých vplyvov a aktérov (jej ekonomické potreby, PCE, ostatné východoeurópske krajiny), hoci v tomto ohľade sa nedostala do (otvoreného) konfliktu so ZSSR.

Hlavný prínos tejto práce spočíva vo využití doteraz nepreskúmaných archívnych prameňov (napr. dokumenty z ABS alebo SNA), ako aj v zameraní sa na rozpory medzi exilovými kolektívami (napr. španielske skupiny žijúce v Československu) alebo jednotlivými emigrantmi (lídri vs. politicky heterodoxní exulanti). Aplikáciou nových teoretických konceptov a zdôraznením previazanosti medzi (i)mobilitou, rezistenciou a mocou boli touto multidisciplinárnou a multitematickou prácou vyplnené niektoré existujúce deficity vo výskume vzťahov medzi dvoma geograficky vzdialenými krajinami, najmä počas prvých troch desaťročí studenej vojny. Dizertačná práca tak prepojila rôzne, doteraz len samostatne analyzované témy, ako napríklad koncepty rezistencie či (i)mobility alebo vplyv vzťahov medzi komunistickými stranami na formovanie zahraničnej politiky východoeurópskych krajín. Záverom je možné konštatovať, že práve tieto jednotlivosti – konkrétne aspekty v rámci vzťahov medzi Prahou a Madridom umožňujú vidieť širší obraz studenej vojny inak.

Zároveň svojim pluralistickým a multilaterálnym prístupom a skrze prizmu nových tendencií a prístupov v historiografii studenej vojny daná práca preukázala, že tento konflikt nebol len bipolárnou konfrontáciou medzi USA a ZSSR, ale bol plný kontaktov a konfliktov „menších štátov/aktérov“ na oboch stranách opony, pričom tiež spochybnila tradičné chápanie Československa ako výlučne sovietskeho satelitu, ako aj notoricky známeho charakteru hranice medzi Východom a Západom – tzv. „železnej opony“.

8. Výberový zoznam použitých prameňov a literatúry

8.1. Archívy

Národní archiv ČR

Archív Ministerstva zahraničných vecí ČR

Archív ČNB

Archív bezpečnostných složek

Slovenský národný archív

Archivo General de la Administración

Archivo del PCE

8.2. Memoáre

ÁLVAREZ, Santiago, *Memorias V. La larga marcha de una lucha sin cuartel (1954-1972)*, A Coruña: Edicions do Catro, 1994.

BELÁK, Karol, *Madrid: Zastávka a križovatka slovenského študenta (1951-1960)*, Nitra: Bernolákova spoločnosť, 1999.

CORDÓN, Antonio, *Trayectoria: Recuerdos de un artillero*, Sevilla: Espuela de Plata, 2008.

GARCÍA IGLESIAS, Pedro, *Memorias de un niño de la guerra: Desde Praga, memorias, apuntes y reflexiones de un niño de la guerra civil española de 87 años*, Almería: Círculo Rojo, 2019.

GAŠPAR, Boris, *Z ostravských baní do austrálskeho veľkomesta*, Martin: Matica slovenská, 2017.

HROMÁDKO, Ota – BOUČEK, Jaroslav, *Jak se kalila voda: výbor z kriminálních příběhů a úvah*, Praha: Epoque, 2017.

LÍSTER FORJÁN, Enrique, *Así destruyó Carrillo el P.C.E.*, Barcelona: Planeta, 1983.

LÍSTER LÓPEZ, Enrique, *Praga, Agosto 1968. Páginas de un diario personal*, Guadalajara: Silente, 2008.

MIHALOVIČ, Viliam P., *Oživené spomienky*, Bratislava: Lúč, 2003.

- MIKUŠ, Jozef A., *Pamäti slovenského diplomata*, Martin: Matica slovenská, 1998.
- PÀMIES, Teresa, *Testament in Prague*, New Orleans: University Press of the South, 2005.
- PARGA, Carmen, *Antes Que Sea Tarde*, México City: Porrúa, 2007.
- TAGÜEÑA LACORTE, Manuel, *Testimonio De Dos Guerras*, Barcelona: Planeta, 1978.

8.3. Sekundárna literatúra

- ADEY, Peter, *Mobility*, Abingdon, New York: Routledge, 2017.
- BARTOŠEK, Karel, *Zpráva o putování v komunistických archivech. Praha – Paříž (1948–1968)*, Praha, Litomyšl: Paseka, 2000.
- BECHMANN PEDERSEN, Sune – NOACK, Christian (eds.), *Tourism and Travel during the Cold War: Negotiating Tourist Experiences across the Iron Curtain*, London, New York: Routledge, 2019.
- BORTLOVÁ, Hana, “La participación interbrigadista checoslovaca en la guerra de España vista por los protagonistas y los historiadores checos a través del tiempo”, in: Josef Opatrný (ed.), *Las relaciones checo-españolas: viajeros y testimonios* (=Ibero-Americana Pragensia, Supplementum 22), Praga: Karolinum, 2009, pp. 165-173.
- BORTLOVÁ, Hana, “Los españolotes checoslovacos – intento de reconstrucción de algunos denominadores comunes de sus vidas”, in: Josef Opatrný (ed.), *Las relaciones checo-españolas* (=Ibero-Americana Pragensia, Supplementum 20), Praga: Karolinum, 2007, pp. 253-270.
- BURRELL, Kathy – HÖRSCHELMANN, Kathrin (eds.), *Mobilities in Socialist and Post-Socialist States: Societies on the Move*, Houndmills, New York: Palgrave Macmillan, 2014.
- CASANOVA, Marina, *La diplomacia española durante la guerra civil*, Madrid: MAE, 1996.
- CIEKER, Jozef, “Al margen de un aniversario”, *Nosotros: Boletín del Colegio Mayor Santiago Apóstol* 1-3, 1950, pp. 71-73.
- CIEKER, Jozef, “El análisis de un mito: Ficciones y realidades del estado checo-eslovaco”, *Oriente Europeo* 13, 1963, pp. 113-133.
- CHAJMA, František “Slovenský post v Madride“, in: Juraj Chovan-Rehák – Genovéva Grácová – Peter Maruniak (eds.), *Slovenský povojnový exil: zborník materiálov zo seminára Dejiny slovenského exilu po roku 1945 v Matici slovenskej v Martine 27.-28. júna 1996*, Martin: Matica slovenská, 1998, pp. 143-147.
- CHALUPA, Jiří, *Dějiny Španělska*, Praha: NLN, 2017.
- CHUDOBA, Bohdan, *España y el Imperio (1519-1643)*, Madrid: Rialp, 1963.
- CRESSWELL, Tim, *On the Move: Mobility in the Modern Western World*, New York, Abingdon: Routledge, 2006.
- DAVID-FOX, Michael, “The Iron Curtain as Semipermeable Membrane. Origins and Demise of the Stalinist Superiority Complex” in: Patryk Babiracki – Kenyon Zimmer (eds.), *Cold War*

Crossings. International travel and exchange across the Soviet bloc, 1940s-1960s, College Station: Texas A&M University Press, 2014, pp. 14-39.

DEJMEK, Jindřich, “Únor 1948 v mezinárodním kontextu“, in: Jindřich Dejmek – Marek Loužek (eds.), *Únor 1948: šedesát let poté*, Praha: CEP, 2008, pp. 55-74.

DEJMEK, Jindřich, *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*, Praha: CEP, 2002.

DURMAN, Karel, *Popely ještě žhavé: velká politika 1938-1991. Díl I: Světová válka a nukleární mír 1938-1964*, Praha: Karolinum, 2004.

EIROA, Matilde, *Espanoles tras el Telón de Acero. El exilio republicano y comunista en la Europa socialista*, Madrid: Marcial Pons Historia, 2018.

EIROA, Matilde, “From The Iron Curtain to Franco’s Spain: Right-Wing Central Europeans in Exile”, *Central Europe* 1, 2018, pp. 1-16.

EIROA, Matilde, “Las relaciones de Checoslovaquia y España tras la Segunda Guerra Mundial en el contexto de las relaciones de España con la Europa oriental”, in: OPATRŇÝ (ed.), *Las relaciones*, pp. 307-319.

EIROA, Matilde, “Pax Romana y los estudiantes católicos del Este de Europa. Solidaridad y perspectivas de futuro”, in: Glicerio Sánchez Recio (ed.), *La Internacional Católica. “Pax Romana” en la política europea de posguerra*, Alicante: Biblioteca Nueva, 2005, pp. 257-301.

EIROA, Matilde, “Refugiados extranjeros en España: el campo de concentración de Miranda de Ebro”, *Ayer* 57, 2005, pp. 125-152.

EIROA, Matilde, “Republicanos en el Centro-Este de Europa: los intentos de normalización institucional”, in: Ángeles Egido León – Matilde Eiroa (eds.), *Los grandes olvidados: los republicanos de izquierda en el exilio*, Madrid: Centro de Investigaciones y Estudios Republicanos, 2004, pp. 301-322.

EIROA, Matilde, “Sobrevivir en el socialismo. Organización y medios de comunicación de los exiliados comunistas en las democracias populares”, *Historia Social* 69, 2011, pp. 71-90.

ESTRUCH TOBELLA, Joan, *Historia oculta del PCE*, Madrid: Temas de Hoy, 2000.

FARALDO, José M., “Dreams of a Better Past: Central European Exiles in Franco’s Spain and the Projects of the Interwar Period”, in: Carolina Rodríguez-López – José M. Faraldo (eds.), *Reconsidering a Lost Intellectual Project. Exiles’ Reflections on Cultural Differences*, London: Cambridge Scholars Publishing, 2012, pp. 89-113.

FARALDO, José M., “Patronizing anticommunism. Polish émigrés in Franco’s Spain (1939-1969)”, in: Andrew Chandler – Katarzyna Stokłosa – Jutta Vincent (eds.), *Exile and Patronage: Cross-cultural Negotiations Beyond the Third Reich*, Berlin: LIT, 2006, pp. 189-197.

FARALDO, José M., “The Story of Laura. Eastern Bloc Surveillance of Spain in the Late Cold War (1967-1990)”, *Cold War History* 1, 2021, pp. 1-18.

FOUCAULT, Michel – FAUBION, James D. (ed.), *Power. Essential Works of Foucault 1954-1984*, New York: New Press, 2000.

FOUCAULT, Michel, *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*, New York: Vintage Books, 1995.

GADDIS, John Lewis, *We now know: rethinking Cold War history*, Oxford: Clarendon Press, 1997.

GLEJDURA, Štefan, “Eslovaquia, en erupción revolucionaria (1945-1975)”, *Revista de Política Internacional* 143, 1976, pp. 115-137.

GLEJDURA, Štefan, “Checoslovaquia: cinco años después”, *Revista de Política Internacional* 127, 1973, pp. 95-110.

HANNAM, Kevin – SELLER, Mimi – URRY, John, “Editorial: Mobilities, Immobilities and Moorings”, *Mobilities* 1, 2006, pp. 1-22.

HAVEL, Václav – KEANE, John, *The Power of the Powerless: Citizens Against the State in Central Eastern Europe*, Armonk, N.Y.: Routledge, 1985.

CHOVAN-REHÁK, Juraj (ed.), *Dr. Jozef Cieker. Seminár pri príležitosti nedožitých 90. narodenín Jozefa Ciekra v Tvrdošíne 20. júna 1997*, Martin: Matica slovenská, 2000.

CHOVAN-REHÁK, Juraj – GRÁCOVÁ, Genová – MARUNIAK, Peter (eds.), *Slovenský povojnový exil: zborník materiálov zo seminára Dejiny slovenského exilu po roku 1945 v Matici slovenskej v Martine 27.-28. júna 1996*, Martin: Matica slovenská, 1998.

JOHANSSON, Anna – VINTHAGEN, Stellan, *Conceptualizing 'Everyday Resistance': A Transdisciplinary Approach*, New York, Abingdon: Routledge, 2020.

JULIÁ, Santos – GARCÍA DELGADO, José Luis – JIMÉNEZ, Juan Carlos et al., *La España del siglo XX*, Madrid: Marcial Pons, 2007.

KAPLAN, Karel, *The Communist Party in power. A profile of party politics in Czechoslovakia*, New York, London: Routledge, 2019.

KOLMAJER, Jozef M., “Slovenské vysielanie štátneho rozhlasu Radio Nacional de España“. in: CHOVAN-REHÁK – GRÁCOVÁ – MARUNIAK (eds.), *Slovenský*, pp. 352-356.

KONRÁDOVÁ, Helena, “Relaciones entre España y Checoslovaquia. El comercio en los años cincuenta”, in: OPATRŇÝ (ed.), *Las relaciones*, pp. 293-305.

KOURA, Jan, “‘Geneva of the East’: Prague as a centre of international socialism”, in: James Koranyi – Jan Koura – Bernhard Struck, *Modern Europe: A Transnational History*, London: Bloomsbury Academic, 2022 (v tlači), pp. 1-16.

LILJA, Mona – VINTHAGEN, Stellan, “Dispersed resistance: unpacking the spectrum and properties of glaring and everyday resistance”, *Journal of Political Power* 2, 2018, pp. 211-229.

LILJA, Mona, *Constructive Resistance: Repetitions, Emotions, and Time*, Lanham, London: Rowman & Littlefield, 2021.

- LÍSTER LÓPEZ, Enrique, “Vorgeschichte und Voraussetzungen der Ansiedlung der spanischen kommunistischen Emigranten in Osteuropa“, *Totalitarismus und Demokratie* 2, 2005, pp. 289-316.
- MARTÍN DE LA GUARDIA, Ricardo – PÉREZ SÁNCHEZ, Guillermo, “Bajo la influencia de Mercurio: España y la Europa del Este en los últimos años del franquismo”, *Historia del presente* 6, 2005, pp. 43-59.
- MONTILLA AMADOR, Luis, *Las relaciones entre España y Checoslovaquia en la etapa de entreguerras (1919-1936)* (Dizertačná práca), Madrid: UNED, 2020.
- MORÁN, Gregorio, *Miseria, grandeza y agonía del PCE: 1939-1985*, Madrid: Akal, 2017.
- NÁLEVKA, Vladimír, “Československo-španělské vztahy v letech občanské války 1936-1945”, *Dvacáté století*, 2004, pp. 85-112.
- NÁLEVKA, Vladimír, “Španělé v poválečném Československu”, *Dvacáté století*, 2005, pp. 77-95.
- NEDVĚD, Jiří, *Českoslovenští dobrovolníci, mezinárodní brigády a občanská válka ve Španělsku v letech 1936 – 1939* (Diplomová práca), Praha: Charles University, 2008.
- NOVOTNÝ, Jiří – ŠOUŠA, Jiří, “Acerca de los contactos económicos y financieros de los bancos checoslovacos con la España de entreguerras”, in: OPATRŇY (ed.), *Las relaciones*, pp. 231-243.
- OPATRŇY, Josef, “Španělsko, občanská válka a atlantický svět“, in: Zdenko Maršálek – Emil Voráček et al., *Interbrigadisté, Československo a španělská občanská válka. Neznámé kapitoly z historie československé účasti v občanské válce ve Španělsku 1936-1939*, Praha: Historický ústav AV ČR, 2017, pp. 10-33.
- PETHŐ, Szilvia, *El exilio de comunistas españoles en los países socialistas de Europa centro-oriental (1946-1955)* (Dizertačná práca), Szeged: University of Szeged, 2008.
- PETRESCU, Cristina, “Eastern Europe, Central Europe or Europe? A Comparative Analysis of Central European Dissent and Romanian ‘Resistance through Culture’”, in: José M. Faraldo – Paulina Gulińska-Jurgiel – Christian Domnitz (eds.), *Europe in the Eastern Bloc. Imaginations and Discourses (1945-1991)*, Köln: Böhlau, 2008, pp. 231-249.
- PRŮCHA, Václav et al., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. 2. Díl: Období 1945-1992*, Brno: Doplněk, 2009.
- REYNOLDS, Bradley, “Bringing the (Smaller) State Back In: State of the Field in ‘Small State’ Research”, *H-Diplo (Essay 338)*, 2021, pp. 1-13.
- RICHTEROVA, Daniela – PEŠTA, Mikuláš – TELEPNEVA, Natalia, “Banking on Military Assistance: Czechoslovakia’s Struggle for Influence and Profit in the Third World 1955–1968”, *The International History Review* 1, 2021, pp. 90-108.
- ROMERO, Federico, “Cold War historiography at the crossroads”, *Cold War History* 4, 2014, pp. 685-703.
- SANCHEZ-SIBONY, Oscar, *Red globalization. The political economy of the Soviet Cold War from Stalin to Khrushchev*, Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

SCOTT, James C., “Everyday Forms of Resistance”, *Copenhagen Papers in East and Southeast Asian Studies* 4, 1989, pp. 33-62.

SCOTT, James C., *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*, New Haven, London: Yale University Press, 1985.

SHARP, Gene, *The Politics of Nonviolent Action. Part One: Power and Struggle*, Boston: P. Sargent Publisher, 1973.

SHELLER, Mimi, “The reproduction of reproduction: theorizing reproductive (im)mobilities”, *Mobilities* 2, 2020, pp. 188-195.

SMITH, Tony, “New Bottles for New Wine: A Pericentric Framework for the Study of the Cold War”, *Diplomatic History* 4, 2000, pp. 567-591.

STRAUGHN, Jeremy B., “Taking the State at Its Word”: The Arts of Consensual Contention in the German Democratic Republic”, *American Journal of Sociology* 6, 2005, pp. 1598-1650.

SZÁRAZ, Peter, “Dlhá cesta k slovensko-španielskej obchodnej dohode 1943“, in: Idem (ed.), *Španielsko a stredná Európa: minulosť a prítomnosť vzájomných vzťahov*, Bratislava: Univerzita Komenského, 2004, pp. 79-90.

SZÁRAZ, Peter, “La crisis checoslovaca en los informes de los diplomáticos españoles y del Servicio de Información republicano”, in: OPATRNÝ (ed.), *Las relaciones checo-españolas: viajeros*, pp. 175-182.

SZÁRAZ, Peter, “Relaciones eslovaco-españolas en los años 1939-1945”, in: OPATRNÝ (ed.), *Las relaciones*, pp. 271-285.

TIMKO, Maroš, *Španielska občianska vojna a Slovensko (1936-1939)* (Diplomová práca), Praha: Univerzita Karlova, 2017.

URRY, John, *Sociology Beyond Societies: Mobilities for the Twenty-First Century*, New York: Routledge, 2000.

VELARDE FUERTES, Juan, *Cien años de economía española. El siglo que lo cambió todo en nuestra economía: de Silvela-Fernández Villaverde a Aznar-Rato*, Madrid: Encuentro, 2009.

VILÍMEK, Tomáš – TŮMA, Oldřich – CUHRA, Jaroslav et al., *Projevy a podoby protirežimní rezistence v komunistickém Československu 1948-1989*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2018.

VONTORČÍK, Emil, *Za krajanmi do Madridu alebo Vojna o Španielsko: Výbor cestopisných a historických esejí*, Nitra: Sobor, 2013.

VRÁNA, Karel, “Česká španělská vesnice“ [on-line], *Týden* 3, 2006, www.tyden.cz, <https://www.tyden.cz/tema/ceska-spanelska-vesnice_61.html>, [16 Marec 2022].

VURM, Filip, *Československo-španělské vztahy v letech 1945 – 1975* (Diplomová práca), Praha: Charles University, 2007.

VURM, Filip, “La misión diplomática de la República española en Praga (1946-1949)”, in: OPATRNÝ (ed.), *Las relaciones checo-españolas: viajeros*, pp. 183-194.

VURM, Filip, “Las relaciones hispano-checoslovacas 1939-1946“, in: OPATRŇÝ (ed.), *Las relaciones*, pp. 287-292.

WESTAD, Odd Arne, “Exploring the Histories of the Cold War. A Pluralist Approach”, in: Joel Isaac – Duncan Bell (eds.), *Uncertain empire: American history and the idea of the Cold War*, Oxford, New York: Oxford University Press, 2012, pp. 51-59.

WESTAD, Odd Arne, *The Global Cold War: third world interventions and the making of our times*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

ZÍTEK, Adam, “‘Hodina odplaty se blíží ...’ Příklady osudů mladistvých odpůrců proti komunismu na Žatecku”, *Sborník Archivu bezpečnostních složek* 13, 2015, pp. 65-107.

9. Publikačná činnosť autora

TIMKO, Maroš, “‘Con la maleta hecha’. La realidad socialista checoslovaca vista por los exiliados españoles”, in: Mario Martín Gijón – Chiara Francesca Pepe – José Ramón López García (eds.), *Destierros y destiempos : Una revisión del exilio republicano español*, Berlin: Peter Lang, 2021, pp. 139-152.

TIMKO, Maroš, “De Gottwald a Franco: el exilio checo y eslovaco en la España franquista”, *Acta Hispanica* 25, 2020, pp. 153-167.

TIMKO, Maroš, “Los voluntarios checoslovacos en el bando sublevado durante la Guerra Civil en España” in: Josef Opatrný (ed.), *Checoslovaquia, Europa Central y América Latina: el periodo de entreguerras* (=Ibero-Americana Pragensia, Supplementum 51), Praga: Karolinum, 2019, pp. 93-108.

TIMKO, Maroš, “‘Moc peněz najednou pro ty španělské "stručňáky".’ Hospodárske styky medzi Československom a Španielskom v priebehu studenej vojny”, in: *Vita trans historiam. Zborník z vedeckej doktorandskej konferencie v Nitre 13. a 14. septembra 2021, 2022* (v tlači).